

**ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ІМЕНІ
ПРОФЕСОРА ІВАНА КОВАЛИКА**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
УКРАЇНСЬКОЇ ЛІНГВІСТИКИ
(МОРФОЛОГІЯ)**

методичні рекомендації

для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти
галузі знань **03 Гуманітарні науки**
за спеціальністю **035 Філологія**,
спеціалізацією **035.01 – Українська мова та література**

ЛЬВІВ–2023

УДК 378.147

Актуальні проблеми української лінгвістики: методичні рекомендації для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія, спеціалізацією 035.01 – Українська мова та література. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2023. 27 с.

Укладачі:

Добосевич У. Б. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови імені професора Івана Ковалика.

Глібчук Н. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови імені професора Івана Ковалика.

Рецензент:

О. З. Слободзяник – кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладного українського мовознавства, методист 1 категорії філологічного факультету,

Розглянуто та схвалено до друку
на засіданні кафедри української мови імені професора Івана Ковалика
(протокол № 9 від 07.06.2023р.)
Розглянуто та схвалено до друку
на засіданні вченої ради філологічного факультету
(протокол № 12 від 15.06.2023р.)

У методичних рекомендаціях для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія, спеціалізацією 035.01 – Українська мова та література. висвітлюються теоретичні та практичні аспекти дисципліни “Актуальні проблеми української лінгвістики (морфологія)” для підготовки майбутніх філологів-магістрів.

ВСТУП

Свідоме і глибоке оволодіння морфологічною структурою сучасної української літературної мови є важливим чинником комплексної підготовки філолога-україніста. Воно можливе лише тоді, коли майбутній фахівець отримає глибокі теоретичні знання з морфології, а також зуміє застосувати їх на практиці. Серед **актуальних завдань** сучасної морфології виокремлюють такі:

- 1) розроблення частиномовної класифікації, її принципів і проблемних питань;
- 2) усебічний опис граматичної категоризації мови у функціонально-семантичному, когнітивному й комунікативному аспектах;
- 3) інвентаризація грамем і засобів їхнього вираження в конкретній мові й різних мовах світу;
- 4) опис морфологічних парадигм;
- 5) аналіз морфологічного синкретизму, нейтралізації, транспозиції, десемантизації граматичних значень;
- 6) дослідження сполучуваності й варіювання морфологічних засобів мови, їхньої залежності від трансформаційного потенціалу мовних одиниць;
- 7) аналіз еволюційних процесів у сфері морфологічних категорій і систем;
- 8) установлення морфологічних універсалій і фреквенталій;
- 9) визначення когнітивного підґрунтя частиномовної та категорійної диференціації мови;
- 10) аналіз комунікативної значимості різних граматичних класів і розрядів;
- 11) опис граматичної організації тексту тощо.

1. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Запропонований курс охоплює завдання 1, 2, 5, 9 і спрямований на поглиблене і ґрунтовне вивчення актуальних питань граматики української мови, а також на формування в магістрів практичних навичок, суть яких полягає у вмінні:

- 1) сприймати граматичний лад мови як категорійну систему, сформовану з окремих значень, виражених відповідною системою граматичних форм;
- 2) розмежовувати частини мови за традиційною граматиною та за інноваційними школами;
- 3) аналізувати сучасні тенденції в трактуванні граматичних явищ;

4) науково обґрунтувати належність будь-якого слова до відповідної частини мови;

5) виявляти транспозитні зміни в системі частин мови, ураховуючи різні ступені цього явища.

Мета курсу – допомогти осмислити глибинні динамічні процеси у морфологічній структурі української мови на синхронному та діахронному зрізах, сформувані систематизовані наукові знання про традиційні й нові підходи у класифікації та аналізі морфологічних явищ.

У результаті вивчення курсу **студент повинен знати:**

- предмет і завдання курсу, його методологічну основу;
- основні етапи історії осмислення частин мови як базової граматичної категорії;
- традиційні та інноваційні підходи до інтерпретації проблем морфології сучасної української літературної мови;
 - критерії визначення частин мови, їх застосування;
- додаткові прийоми визначення частин мови;
- усталені та новітні концепції в трактуванні граматичних категорій.

Студент повинен вміти:

- сприймати граматичний лад мови як категорійну систему, сформовану з окремих значень, виражених відповідною системою граматичних форм; розмежовувати частини мови за традиційною граматикою та за інноваційними школами І. Вихованця, К. Городенської, І. Кучеренка, В. Горпинича;
- аналізувати сучасні тенденції в трактуванні граматичних явищ;
- науково обґрунтувати належність будь-якого слова до відповідної частини мови;
- виявляти транспозитні зміни в системі частин мови, ураховуючи різні ступені цього явища.

2. КУРС СПРЯМОВАНИЙ НА ДОСЯГНЕННЯ ТАКИХ ПРОГРАМНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ:

загальних компетентностей:

ЗК 1. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

ЗК 2. Здатність бути критичним і самокритичним.

ЗК 3. Здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК 4. Уміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми.

ЗК 7. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК 8. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.

ЗК 11. Здатність проведення досліджень на належному рівні.

ЗК 12. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

ЗК 14. Здатність до особистісного і професійного розвитку.

фахових компетентностей:

ФК 1. Здатність вільно орієнтуватися в різних лінгвістичних напрямках і школах;

ФК 3. Здатність критично осмислювати історичні надбання та новітні досягнення філологічної науки;

ФК 4. Здатність здійснювати науковий аналіз і структурування мовного / мовленнєвого й літературного матеріалу з урахуванням класичних і новітніх методологічних принципів.

ФК 6. Здатність застосовувати поглиблені знання з обраної філологічної спеціалізації для вирішення професійних завдань.

ФК 7. Здатність вільно користуватися спеціальною термінологією в обраній галузі філологічних досліджень.

ФК 9. Здатність здійснювати викладацьку діяльність у закладах вищої освіти.

програмних результатів навчання:

ПРН 1. Оцінювати власну навчальну та науково-професійну діяльність, будувати і втілювати ефективну стратегію саморозвитку та професійного самовдосконалення.

ПРН 2. Упевнено володіти державною та іноземною мовами для реалізації письмової та усної комунікації, зокрема в ситуаціях професійного й наукового спілкування; презентувати результати досліджень державною та іноземною мовами.

ПРН 3. Застосовувати сучасні методики і технології, зокрема інформаційні, для успішного й ефективного здійснення професійної діяльності та забезпечення якості дослідження в конкретній філологічній галузі.

ПРН 7. Аналізувати, порівнювати і класифікувати різні напрями і школи в лінгвістиці.

ПРН 9. Характеризувати теоретичні засади (концепції, категорії, принципи, основні поняття тощо) та прикладні аспекти обраної філологічної спеціалізації.

ПРН 10. Збирати й систематизувати мовні, літературні, фольклорні факти, інтерпретувати й перекладати тексти різних стилів і жанрів (залежно від обраної спеціалізації).

ПРН 11. Здійснювати науковий аналіз мовного, мовленнєвого й літературного матеріалу, інтерпретувати та структурувати його з урахуванням доцільних методологічних принципів, формулювати узагальнення на основі самостійно опрацьованих даних.

ПРН 12. Дотримуватися правил академічної доброчесності.

ПРН 13. Доступно й аргументовано пояснювати сутність конкретних філологічних питань, власну точку зору на них та її обґрунтування як фахівцям, так і широкому загалу, зокрема особам, які навчаються.

ПРН 15. Обирати оптимальні дослідницькі підходи й методи для аналізу конкретного лінгвістичного чи літературного матеріалу.

ПРН 16. Використовувати спеціалізовані концептуальні знання з обраної філологічної галузі для розв'язання складних задач і проблем, що потребує оновлення та інтеграції знань, часто в умовах неповної/недостатньої інформації та суперечливих вимог.

ПРН 17. Планувати, організовувати, здійснювати і презентувати дослідження та/або інноваційні розробки в конкретній філологічній галузі.

ПРН 18. Забезпечувати викладання філологічних дисциплін у закладах вищої освіти.

3. ЕТАПИ КУРСУ

МОДУЛЬ I.

ТЕМА 1. ВСТУПНІ УВАГИ ДО АКТУАЛЬНИХ ПИТАНЬ МОРФОЛОГІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.

1. Проблемні питання граматики в контексті сучасного мовознавства.
2. Актуалізація знань про основні поняття граматики. Морфологія як лінгвістична галузь, її різновиди.
3. Частина мови як базова граматична категорія. Критерії поділу слів на частини мови.

Практичне заняття 1, 2. Складні випадки визначення частин мови.

1. У поданих текстах (автор – Володимир Верховень) визначте частини мови і граматичні значення слівформ. Які засоби вказують на граматичні значення?

З р а з о к: В німозвуччі сонцезоро
сльозоросить кривозем.

(В) *німозвуччі* – іменник, середній рід, однина, місцевий відмінок (засоби вираження граматичних значень – закінчення *-і*, прийменник *в*); *сонцезоро* – прислівник; *сльозоросить* – дієслово, дійсний спосіб, теперішній час, третя особа однини (засіб – закінчення *-ить*); *кривозем* – іменник, чоловічий рід, однина, називний відмінок (засіб – нульове закінчення).

Хитотінь домосвічкує,
зоресіючи світань.
Віршоніч марнолітань,

всепадінь католікує.
Хрестоцвящить серцетруно
німозолий вустоцвіт.
Злогордую. Мічу міт,
як замузить розперуно...

Сонцесходо небокраїть,
Солов'їться літорань.
Світобоже! Землераїть
Хлібодум'я степолань.
Злотосписо тополіє
дзвонноспівий церквоспас.
Українно боревіє
борисфенобатькочас.

2. Застосовуючи критерії поділу слів на лексико-граматичні класи, визначте, до якої частини мови належать виділені слова.

1. І ті роки, *що так* промчали, і пароплав той, і гора... *Це вже* невидимі причали в глибокій пам'яті Дніпра (Л. Костенко). 2. *Мені так легко, що вже аж* нудно (Л. Костенко). 3. Сон не доточить, вітер не розкаже про те, *що й* не було, про те, *чого й нема* (І. Драч). 4. Я знаю, *що за сотню-другу* кроків мене поглине міста *чортів* шум. *Чого ж*, чого ти, вітре кривобокий, *чого* ревеш, немов мені на глум? (Д. Фальківський). 5. *Це нічого, що* небо чуже і чужа далечінь віє в очі. Дивись! *Вже перейдена* нами остання межа, перед нами засяяла вись (Є. Маланюк). 6. *Нічого такого* не сталося. *Бо* хто ти для мене? *Сторонній* (Л. Костенко). 7. *Ще* дивен дим, і хата *ще* казкова, і *ще ніяк нічого* *ще* не звуть. І хмари, не *прив'язані* до слова, *от просто так* – пливуть собі й пливуть (Л. Костенко). 8. *Де* дістану тих сил, *аби* в собі любов збороти? (Б. Стельмах). 9. *Ні*, трохи *треба* подождать. *Воно б* то так! Та *от що*, брате: Літа не ждуть! Літа летять (Т. Шевченко). 10. Поле сховало стежки і дороги. *Воно лиш* котить *та й* котить зелені хвилі і хлюпає ними *аж* в краї неба (М. Коцюбинський). 11. Написати *б щось*, як вірно любили одне одного, та про *що* гарно думали, та *що треба* знати, *аби краще* на світі жити (О. Довженко). 12. А я *ледве* додидала до вашої хати,.. *так щось* *тяжко* стало! (Т. Шевченко). 13. *Тут же коло* мене *так близько*, *понад* камінним бар'єром скверу снувалася рухома юрба люду, жадібна втіхи, гомону, чаду, – а я *ще* марила про спокійні, стихійні радощі (Леся Українка). 14. Гине безславно Самсон в самотині, *серцем же* рветься свій люд визволять (Леся Українка). 15. *Наперекір* суховіям та чорним бурям *повсюди* йде вона [біла акація] за

людиною, заходячи аж сюди, до самого мертвого моря, де, крім солі, вже ніщо не росте (О. Гончар).

3. У поданих реченнях визначте слова, що можуть бути різними частинами мови. Прокоментуйте їх неоднозначний частиномовний статус, який залежить від функційно-комунікативного навантаження.

1. Зоре моя вечірняя, ... Розкажи, як за горою Сонечко сідає, Як у Дніпра веселочка Воду позичає, Як широка сокорина Віти розпустила... (Т. Шевченко). 2. Марку! подивися, Подивися ти на мене: Бач, як я змарніла? (Т. Шевченко). 3. А як прийшла до берега, То й дочку згадала. І згадала, як купала І як примовляла; Засхнеш, не знатимеш нічого, Не знатимеш, як хвалять Бога, Як люде люблять, живучи (Т. Шевченко). 4. Ви хотіли знати, що я читаю. 5. Він став для мене просто знайомим. 6. З часом я зрозумів, що мати друга — приємний бонус. 7. Світло в кімнаті. 8. На конкурс відібрали всього двадцять студентів. 9. Він пригадав собі, що мати співала. 10. Старша жінка припинила розмову, а молода ще сиділа замислившись. 11. Ми не знали, де діти синів. 12. Весною пахне особливо. 13. Мусиш зробити більше і краще. 14. – Три, – відповів батько. 15. Усе не відбувалося так, як ми гадали. 16. Дайте другу тему. 17. За гаєм поле. 18. Вони стали гуртом. 19. Звук хрускоту спини. 20. Ти плачеш. Плач. 21. Став біля озера. 22. Жити і мати для нього були синонімами. 23. Все буде Україна!

4. У поданих реченнях розставте розділові знаки відповідно до різних комунікативних завдань. Викладіть результати власних спостережень щодо різного частиномовного статусу слів, які у цьому контексті потребуватимуть коментарів.

1. Він напевно прийде.
2. Земля все знає що говорить чоловік чи що думає.
3. Так гарно навкруги.
4. Ну як холодно сьогодні.

5. Виявити складні випадки визначення частиномовного статусу слів у текстах різних функціональних стилів, продемонструвати їх для обговорення.

ТЕМА 2. ІСТОРІЯ ПИТАННЯ ПРО ЧАСТИНИ МОВИ ЯК ОКРЕМІ ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ КЛАСИ СЛІВ.

1. Частини мови як предмет осмислення в античній традиції.
2. Інтерпретація частиномовної належності слів в українських мовознавчих працях пізнього середньовіччя – ранньомодерного часу.

3. Частини мови у граматаках української мови ХІХ – початку ХХ ст.

Практичне заняття 3. Погляди на частини мови у мовознавчих працях кінця ХVІ — першої половини ХVІІ ст.

Підготувати доповіді (презентації), у яких розглянуто проблеми виокремлення частин мови у таких джерелах:

- „Граматака доброглаголиваго еллинословенскаго языка” 1591р.,
- „Грамматіка словенска” Л.Зизанія 1596р.,
- „Грамматіки славенскія правилное синтагма” М.Смотрицького 1618 та 1619рр.,
- „Граматака словенская” І.Ужевича 1643 та 1645рр.

Практичне заняття 4. Частини мови та їх інтерпретація в граматаках ХІХ — початку ХХ ст.

Підготувати доповіді (презентації), у яких розглянуто проблеми виокремлення частин мови у таких джерелах:

- О. Павловський “Граматака малороссийского нарѣчія”
- І. Могильницький «Граматака языка словено-руського»
- Я. Головацький «Грамматика руського языка»
- І. Вагилевич «Граматака малоруської мови в Галичині»
- П. Дячан «Методична граматака языка малорусского»
- О. Партицький «Граматака руського языка»
- І. Огоновський, В. Коцовський «Методична граматака рускої мови»
- Є. Тимченко “Українська граматака”
- А. Кримський “Українська граматака”
- О. Курило «Початкова граматака української мови»
- Л. Булаховський (ред.) «Підвищений курс української мови. Підручник для педвузів»

ТЕМА 3. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЧАСТИНОМОВНОГО ПОДІЛУ.

1. Ієрархія критеріїв для виокремлення частин мови.
2. Концепція частин мови І. Вихованця та К. Городенської.
3. Концепція частин мови І. Кучеренка.
4. Концепція частин мови В. Горпинича.

Практичне заняття 5. Робота над визначенням частин мови за різними теоретичними школами.

1. *Визначити, до якої частини мови належать виділені слова відповідно до*

1) традиційної школи та інноваційних шкіл 2) І. Вихованця та К. Городенської, 3) І. Кучеренка, 4) В. Гортинича.

Кінь, сніжно-білий, гордо вигинає лебедину шию і високо несе **свою** благородну голову...

Повільним, граціозно-танечним кроком ступає **він**, і в чистім повітрі **розмірений** тупіт копит **об** дзвінке каміння бруку творить **якусь** ритмічну мелодію...

На коні **ж**, мов **різьблене** з мармуру, сидить молодее дівча...

У правій руці тримає поводдя, а в лівій – розкішну лілею, білу, **мов** срібний святочний підсвічник, пишно **розквітлу**, мов жезл Ааронів...

Сонце засліплює очі, боляче **проти** нього дивитись, - **а проте вже крізь** іскри мигтючі та кола туманні в очах **дедалі** ясніше малюється образ... (М.Вороний).

Один мудрець сказав такі слова: “**Поневолений** народ, **що** захоче свою мову, держить ключ від своєї тюрми у своїх руках”. Не забуваймо про се. **Через** рідну мову ми стали на ноги, ввійшли в сім’ю **просвічених** європейських народів.

Щоб добре знати рідну мову, **треба її** вчитися змалку до гробу, в школі й **поза** школою, з книжок і від людей. Хто вміє пошанувати свого батька й матір, той зрозуміє, яку пошану повинен він мати до рідної мови.

Знаємо з нашого щоденного досвіду, **що ніякою** чужою мовою **не можна** краще висловити наших найглибших бажань, які ворушаться в нашім серці, як **саме** рідною мовою (М. Возняк).

[Лісовик:] **Невже нема** спочинку в ріднім гаю? Дивись, **он** жде тебе **твоя** верба, вона давно вже ложе постелила і журиться, **що** ти **десь** забарилась (Леся Українка). 2. Сьогодні **кожен** крок хотів **би** бути вальсом (О.Теліга). 3. Суддя сказав: – **Усе це прикро, справді**, і ті млини, і **втоплений** шуряк. Але ж ми **іншу** розглядаєм справу – не **як** топилась, а **труїла як** (Л.Костенко). 4. Віддай мені, віддай, віддай дівочий світ, **що** цвів блаватно... Ні, не **назовсім**, не гадай... Кохатиму тебе стократно! (М. Хоросницька). 5. **Якщо все наперед**, тоді **пощо** людей натягати, нащо гнізда лишати, в черешневу денцівку дути? **Доки** зможеш триматись **чогось**, **чого варто** триматись, до **солоного** поту нечулі трудитимеш руки (О. Старовойт). 6. **Кругом** поле, як **те** море широче, синіє (Т. Шевченко).

Практичне заняття 6. Контрольне тестування.

Зразки тестових завдань.

1. Найдокладніший опис частин мови в часи античності належить:
- А) Платону;
 - Б) Аристотелю;
 - В) Діонісію Фракійцю.

2. За якими критеріями здійснюється класифікація слів на частини мови?

А) Здатність вступати в синонімічні відношення; синтаксична роль; наявність слотовірних формантів; наявність повної парадигми.

Б) Загальнокатегоріальне значення; спільність морфологічних категорій; тотожність синтаксичних властивостей; подібні морфемний склад і способи словотворення.

В) Лексичне значення; граматичне значення; здатність до морфолого-синтаксичного способу словотворення; функція у реченні.

Г) За співвіднесеністю з поняттями; за здатністю або нездатністю до словозміни; за морфемним складом і типовими моделями словотворення; за властивістю виступати певним членом речення.

3. Якою частиною мови є виділене слово у такому реченні:

Десь у САМЕ полудне ми були на місці (Р. Федорів)

- А) Прислівник;
- Б) Займенник;
- В) Частка.

4. У якому рядку правильно визначено виділені частини мови у такому тексті:

Мова – ЦЕ не ПРОСТО звуки, витворені відповідними м'язами відповідних органів. ЦЕ – голос народу, неповторного тембру й інтонації, ЩО є одним із чинників спадкового механізму... Втрата слуху веде до втрати тембру, отже – власного голосу, ЩО в кінцевому рахунку нівелює народ як неповторне, оригінальне явище (Б. Олійник).

- А) Займенник, частка, займенник, займенник, займенник;
- Б) Частка, прислівник, займенник, займенник, займенник;
- В) Частка, частка, займенник, сполучник, займенник;
- Г) Частка, частка, займенник, займенник, займенник.

5. У якій сучасній інноваційній морфологічній школі здійснюється класифікація слів за частинами мови на основі домінантного синтаксичного критерію?

- А) І. Вихованця і К. Городенської;

- Б) В. Горпинича;
- В) І. Кучеренка.

МОДУЛЬ 2.

ТЕМА 4. ОМОНІМІЯ ЯК ОСОБЛИВЕ РІЗНОРІВНЕВЕ МОВНЕ ЯВИЩЕ.

1. Вияви омонімії на різних рівнях мовної системи.
2. Природа омонімічних одиниць.
3. Дослідження та практичне опрацювання омонімії в лексикографічних працях.

Практичне заняття 7. Початки осмислення та лексикографічного опису явища омонімії (на різних мовних рівнях) в українському словникарстві.

Підготувати доповіді (презентації), у яких розкрито історію осмислення та особливості відображення явища омонімії у словниках різних типів за такими джерелами:

Лаврентій Зизаній «Лексис с толкованієм славенскіх слов просто»

Памво Беринда «Лексикон славеноросскій и имен толкованіє»

Є. Славинецький, А. Корецький- Сатановський “Лексикон славено-латинський”

П. Білецький-Носенко «Словник малоросійської чи південно-східноросійської мови, укладений по вимові, як мовлять в Малій та Південній Росії»

О. Афанасьєв-Чужбинський «Словарь малороссійскаго наречія»

Є. Желехівський «Малоруско-німецький словарь»

Б. Грінченко «Словар української мови»

Практичне заняття 8. Сучасні підходи до лексикографічного опису омонімії.

Підготувати доповіді (презентації), у яких розкрито особливості відображення явища омонімії у сучасних словниках різних типів за такими джерелами:

Словник української мови: В 11 т. – К., 1970-1980.

Словник української мови: У 20 т.

Великий тлумачний словник української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К., 2005. – 1728 с.

Куньч З. Й. Універсальний словник української мови. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2007. – 848 с.

Демська О. М. Словник омонімів української мови / О. М. Демська, І. М. Кульчицький; Міжнар. фонд "Відродження". – Львів: Фенікс, 1996. – 223 с.

ТЕМА 5. МІЖЧАСТИНОМОВНА ОМОНІМІЯ В ТЕОРЕТИЧНОМУ І ПРАКТИЧНОМУ АСПЕКТАХ.

1. Транспозиція в системі частин мови. Різні ступені цього явища.
2. Явище міжчастиномовної омонімії в українській мові.
3. Класифікація міжчастиномовних (функціональних) омонімів за шляхами виникнення.

Практичне заняття 9. Дослідження явища частиномовної транспозиції та міжчастиномовної омонімії в сучасному мовознавстві.

Підготувати доповіді (презентації) за такими джерелами:

Вихованець І. Р. Різновиди транспозиції // Актуальні проблеми граматики: зб. наук. праць. – Кіровоград: КДПУ, 1997. – Вип. 2. – С. 57-60.

Городенська К. Г. Морфологізація транспозиційних переходів // Теоретичні проблеми граматики. – Донецьк: ДонДУ, 1995. – С. 51-61.

Демська О. М. Лексична та лексико-граматична омонімія сучасної української мови. Автореф. дис. канд. філол. наук. – К., 1996. – 22 с.

Кушлик О. Омонімія незмінних класів слів. Автореф. дис. канд. філол. наук. – Львів, 2000. – 20 с.

Полюга Л. М. Омонімія і багатозначність слова // Укр. мова і л-ра в школі. – 1985. – № 7. – С. 40-45.

Шипнівська О. О. Міжчастиномовна морфологічна омонімія сучасної української мови. - К., 2017.

Шитик Л. В. (2009) Феномен синкретизму в проєкції на мовні рівні. Вісник Черкаського університету . Серія «Філологічні науки» (169), 132-145.

Практичне заняття 10. Робота зі «Словником міжчастиномовних омонімів української мови».

1. Опрацювати передмову до словника.
2. Здійснити аналіз словникової статті (на вибір).
3. Порівняти словникові статті, у яких подано різні типи міжчастиномовних омонімів.

ТЕМА 6. ЯВИЩА ТРАНСПОЗИЦІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (част. 1)

1. Субстантивіація.
2. Ад'єктивіація.

3. Нумералізація.
4. Прономіналізація

Практичне заняття 11. Субстантиввація. Ад'єктивація.

1. Визначте, до якої частини мови належать виділені словоформи. З'ясуйте, у яких випадках відбуваються процеси субстантиввації. Які частини мови можуть переходити в іменники? Виявіть випадки повної субстантиввації.

1. В проваллі темнім, десь на дні сосна чорніє на граніті... Ніхто з живих не зна її, не зна й вона нікого в світі (Олександр Олесь). 2. Тепер скелі росли перед нами, теплі, навіть гарячі, так наче в їх кам'яних жилах текла жива кров (М. Коцюбинський). 3. Життя прожите, вся минувшість хвилиною марною здається (У. Кравченко). 4. Старий іншими очима, очима прощання почав бачити перед собою прожите і те, що було наяву (М. Стельмах). 5. Що більший самолюб і фарисей, то більше прагне шани від людей. Він так її приймає обережно і крадькома, як чайові – лакей (Д. Павличко). 6. Не смійся над людьми нині, бо завтра люди над тобою будуть сміятися (Н. тв.). 7. Не відкладай на завтра те, що можна зробити сьогодні (Б. Франклін). 8. Ох, як весело на світі, як весело стало! (Т.Шевченко). 9. Чоловік пішов собі додому, а сина повів Ох до себе (Н. тв.).

2. Визначте, до якої частини мови належать виділені словоформи. З'ясуйте, у яких випадках відбуваються процеси субстантиввації і що саме їх зумовлює? Які граматичні явища при цьому Ви спостерігаєте у площині різних граматичних категорій (рід, число, парадигма)?

1. Де б я не жив, та повсюди шумить Чорного моря шовкова блакить, пахнуть солоні вітри на світанні, степу гарячого трави духмяні (Т. Масенко). 2. Слухали мовчазно, навіть крадькома витирали з очей солоні (І. Миколайчук). 3. – В моїй долі є страшенне, безщасне непорозуміння, яке оплутало моє життя, зламало *суджений* мені талан (М.Старицький). 4. Дружки й світилки, як побачили Оксаниного *судженого*, оплакували товаришку та більше сумних пісень співали, ніж весільних (А.Іщук). 5. Його жінка пішла ... до своєї *братової* (Г. Квітка-Основ'яненко). 6. – Сьогодні ти отаман, а *завтра* – я! (Панас Мирний). 7. Поки не прийде *завтра*, ти не зрозумієш, як добре тобі було сьогодні (Л. Левінсон). 8. *Я* вранці голос горлиці люблю (Л. Костенко). 9. І я вже знаю, що коли стану зелом або кущем, то це буду я, і моє "я" йтиме у вічність у безконечних перемінах так само, як із невідомих і вічних перемін воно вийшло (Р.Іваничук).

3. *Визначте частиномовну належність виділених слів, застосовуючи такі критерії виявлення ад'єктивованих значень: а) неможливість трансформації в конструкцію з особовим дієсловом, співвідносним із дієприкметником; б) неможливість сполучатися із залежними словами навіть потенційно (з іменниками в орудному відмінку, що означає суб'єкт, знаряддя, матеріал дії, та придієслівними прислівниками).*

Розгорнута книга, розгорнута ухвала; роздвоєний абрикос, роздвоєна особистість; розперезаний манекен, розперезана сваволя; розклеєний альбом, розклеєний працівник; розбита тарілка, розбита хода; розпущене волосся, розпущена дитина; розбитий келих, розбитий голос; розбовтаний сироп, розбовтана людина; жінка, збентежена всім баченим, збентежений погляд.

4. *З'ясуйте частиномовну належність та лексичні значення поданих слів. Обґрунтуйте різницю між дієприкметниками та прикметниками.*
грунт

Розкладений, розкладний, розкроєний, розкроювальний, літаючий, летючий, вирішений, вирішальний, кóлючий, колючий, не пізнаний досі об'єкт, непізнаний всесвіт, не розрізнені в класі брати, нерозрізнені близнюки. Розлучений, розлучний, разношений, разносний, просапаний, просапний, відмінений, відмінний, учений, учений, не описане досі майно, неописана врода, не скінчений досі малюнок, нескінченний шлях.

5. *Визначте, до якої частини мови належать виділені словоформи. З'ясуйте, у яких випадках відбуваються процеси ад'єктивізації. Які частини мови можуть переходити в прикметники? Зверніть увагу на словоформи, у яких наголос є одним із засобів розрізнення частиномовної приналежності.*

1. Люди підсміювалися з них [вояків], проте незлісно, й напували їх горілкою, виносили їм те, що самі мали, – картоплі в лушпинні, квашеної капусти, огірків (Іван Багряний). 2. Капуста, трохи переқвашена, розм'якла, видно, не матеріною рукою квашена (Ю. Збанацький). 3. В хаті грека пахло часником та смаженими грецькими ковбасками, густий пах ладану не міг подолати ті запахи (Ю. Мушкетик). 4. А ще він [гетьман] любив вареники з вишнями, гречаники з салом і ковбасою, смажені в маслі курячі пупки, вишнівку і прозоре французьке вино (Ю. Мушкетик). 5. Скрипка грала-виграла, наче то її саму заміж оддавали, та так же голосно тнула, що могло здатися, буцім грають тут не одна, а цілих п'ять (С.Тельнюк). 6. Ця шафа підслухала не одну школярську таємницю, тому вона й здається такою поважною і мовчазною, як мудра бабуся (О.Донченко).

Практичне заняття 12. Нумералізація. Проніміналізація

1. *Вкажіть, у яких випадках слова **багато, мало, чимало** виступають числівниками, а в яких прислівниками. Обґрунтуйте свою думку.*

1. Багато бачили. Багато перейшли ми столиць, і літ, і вулиць, і подій. Куди ж ведеш нас, віку невмолимий, сліпий водій чи зрячий лиходій? (Є. Маланюк). 2. Певно, багато, ще дуже багато зробив би він [М.Драй-Хмара] і на ниві науки, і в царині поезії (І. Дзюба). 3. У тебе мало віри. Якби ти хоч зерня віри мала (Леся Українка). 4. А може, потім зійдуться до купи тепленьким словом згадувать про того, про кого за життя так мало дбали! (Леся Українка). 5. Бачу я навкруг велику землю, багато племен і народів, що прожили безлік віків, перемогли ворогів (С. Скляренко). 6. Як розвивалися й поглиблювалися погляди Курило, як багато вона працювала над тим, щоб бути на рівні світової лінгвістики, показує, зокрема, розвиток її підходу до... фонетики й фонології (Ю. Шевельов). 7. Ой Дніпре мій, Дніпре, широкий та дужий! Багато ти, батьку, у море носив козацької крові (Т. Шевченко). 8. Багато говорити і багато сказати – не одне і те ж (Софокл). Ой ні, ще рано думати про все. Багато справ ще у моєї долі (Л. Костенко).

2. *Визначте, в яких випадках слова **тисяча, мільйон, мільярд** вжиті: 1) як числівники; 2) як іменники з кількісним значенням. Поясніть відмінність у граматичних формах числівників та іменників.*

1. Нищено і всесвітньо відомих учених і письменників, і сотні талантів в усіх галузях культури, а рядових інтелігентів – тисячами й тисячами (І. Дзюба). 2. Як вважають учені, за 15 тисяч років до Христа чисельність населення могла бути приблизно три мільйони осіб, а за п'ять тисяч років загальна чисельність людей, що розселилися по всіх регіонах світу, становила 40 мільйонів (Із підручн.). 3. Усього в світі нараховується 10 країн з числом жителів понад 100 мільйонів (Із підручн.). 4. Діалект чи самостійна мова? Найпустіше в світі се питання. Мільонам треба сього слова, і гріхом усяке тут хитання (І.Франко).

3. *Встановіть відмінність у лексичному значенні виділених пар слів. З'ясуйте, в яких контекстах подані слова мають значення кількості. Обґрунтуйте, до якої частини мови вони належать. Простежте, як реалізується в них граматична категорія числа.*

1. Уже божеволіє місяць між ультрамаринових хмар (В.Стус). 2. Над широкими дунайськими плавнями вирує хмара гайвороння (М. Чабанівський). 3. Об скелі б'ється те невітшне море (Л. Костенко). 4. Ярмарок шумів і гудів, як буйна зелена діброва. Море сміху, гомону-гумору (С. Васильченко). 5. Сніжинки ...крутилися, збивалися в купу, і та купа росла, більшала, і наче

стовп, піднімалася вгору (Панас Мирний). 6. Один ляпне, другий не розчолопа, а третій не второпа, і стане така купа брехні, що й в оберемок не збереш (М. Кропивницький).

4. *Вкажіть, до якої частини мови належать виділені слова, з'ясуйте їх лексичне значення, морфологічні ознаки та синтаксичну роль. Доберіть синоніми-займенники до прономіналізованих слів.*

1. Було колись в одній країні: сумний поет в сумній хатині рядами думи шикував (Леся Українка). 2. У вдови *один* син, та й той якраз під аршин (Т. Шевченко). 3. Не шукай правди в *других*, коли в тебе її немає (Н. тв.). 4. Ось ідуть, один, *другий*, десятий – вірні ханські слуги (Р.Іваничук). 5. Вибирай жінку на *цілий* вік (Н. тв.). 6. Перелічив, передививсь, все, все до крихотки, *ціле* (Т. Шевченко). 7. Ой *одна* я *одна*, *одна*, як билиночка в полі, та не дав мені Бог ані щастя, ні долі (Т. Шевченко). 8. *Одна* тільки зосталася в Батурині хата! (Т. Шевченко). 9. Сам він не знав, не міг сказати, а *другі* з нього сміялись (М. Коцюбинський). 10. Минув і рік, минув *другий*, козака немає (Т.Шевченко). 11. Чоловік розуму вчиться на *цілий* вік (Н. тв.). 12. Олена, як істинна полтавчанка, образилася з того, що гість не скористався з її гостинності і все печене й варене так і залишилося на столі *цілим* (Г.Тютюнник).

ТЕМА 7. ЯВИЩА ТРАНСПОЗИЦІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (част. 2)

1. Вербалізація
2. Адвербіалізація.
3. Модалізація.
4. Препозитивація.

Практичне заняття 13. Вербалізація. Адвербіалізація.

1. У поданих реченнях виявіть вигуки, які зазнали часткової вербалізації. Назвіть морфологічні ознаки, які вказують на вербалізацію.

1. – Нумте ж поратся нівроку, щоб діждати того року (Л. Глібов). 2. Василина... одказала йому грубо, неначе парубкові: – Гетьте! Чого це ви лізете до мене? (І. Нечуй-Левицький). 3. Гетьте, думи, ви, хмари осінні! Тож тепера весна золота (Леся Українка). 4. Цитьте, дітки, цитьте, любі: не дай Боже – хто підслуха, бо вже, певно, лихий ворог нашорошив вуха (П.Грабовський). 5. – От-от уже почне кипіть, – хто-небудь нищечком мовляє, – ось цитьте, зараз запалає... – А море все собі гуляє (Л. Глібов). 6. – Та цитьте, чортові сороки! – Юпитер грізно закричав (І. Котляревський). 7. Та цитьте, не плачте за мною; не хочу я сліз, хай буде остання сльоза моя з усіх людських сліз!.. (У.

Кравченко). 8. – Тихше... Мовчіть... Погасити вогні!.. Цитьте, скрипки навіжені! (М.Рильський). 9. Цитьте лишень, здається, дзвонять! (Т.Шевченко). 10. – Ануте, дівчата, звеличаймо Домаху! (Марко Вовчок). 11. Ануте ж, будемо хвалиться, хто розгадав [загадку] – чи ви, чи я (Л. Глібов). 12. – Ануте, покуriamo (Панас Мирний).

2. У поданих реченнях знайдіть слова, що належать до дієслівно-вигуккових основ, доберіть до них відповідні особові дієслова, з'ясуйте синтаксичні та морфологічні особливості.

1. А мишка бігла, хвостиком зачепила, яєчко – бух! – упало та й розбилося (Н. тв.). 2. Із-за гаю виглядаю – що за гомін, що за гук? Ой то ж хвиля хлюп-хлюп-хлюп, колеса стук-стук (М. Лукаш). 3. А сонце з хмари – блись (Є. Гребінка). 4. Їде лицар в самотині. Зирк! – поет лежить, як перше, на самісінькій стежині (Леся Українка). 5. Дивиться мати. Сльози тільки кап-кап у самої (А. Тесленко). 6. Так блискав мечем і так гримав з рушниці – свят еси господи! – що лупилося небо та западало на гори, а щойно лусне, то щось чорне за кожним разом зів'ється туди-сюди – та й шусть під камінь (М.Коцюбинський). 7. Вірите, сокира в мене в руках сама собі тільки – стриб! Стриб! Стриб! (Остап Вишня). 8. Мовчу я, а в самого серце тільки стук-стук-стук, стук-стук-стук (Г. Тютюнник). 9. Джмелі спросоння – буц! – лобами! Попадали, ревуть в траві (М. Вінграновський). 10. Ти теж покинув той імлавий рай... Й піддався легкодухо на життя. Прийшов – зацвів – зів'яв – і шусть у землю (І. Малкович).

3. З'ясуйте, до яких частин мови належать виділені словоформи. Виявіть прислівники, застосувавши відомі вам критерії визначення частин мови. Поясніть явище міжчастиномовної омонімії і причини появи різних граматично-категоріальних значень у виділених словах.

1. О, не дивуйсь, що стільки зір на небі! (Олександр Олесь). 2. [Мотря] не бентежилася тієї гадки – деревіла. Пережила стільки, що тратила чуття (Б. Лепкий). 3. Ой жаль, жаль мені буде – візьмуть її люди, моя не буде (Н.тв.). 4. А доктор Рудольф мовчить. Мовчить на глузування сонцеїстів. І на теплу насмішку графа, і на понурий глум батька та тихий жаль матері (В. Винниченко). 5. Матвієві ... було доручено складати лічбу грошам, одначе всієї лічби не знали – рахувало по частках троє довірених козаків по трьох кутках великої світлиці, казали, що було тих грошей близько мільйона (Ю. Мушкетик). 6. Ви подумали – кохання? Та хіба я вам дівчисько! Просто вирвалось зітхання. Просто губи надто близько (М.Хоросницька).

4. У поданих реченнях виявіть випадки адвербіалізації дієприслівників. З'ясуйте умови переходу дієприслівників у прислівники. Зверніть увагу на наголошування аналізованих словоформ.

1. І літо, стоячи на рівних ногах у своєму човні і приклавши до чола долоню, вдивлялося в чужу землю пані-осені (Р.Федорів). 2. Він звівся, сунувши стільця, і стоячи зустрів гінця (М. Бажан). 3. – Олексю! – гукнув Тарас. – А Бог же бачить, сидячи на небесі! (Вас. Шевчук). 4. Ці вправи найкраще виконувати сидячи (Із газ.). 5. Андрій збився з рахунку ... снів сидя, снів лежачи, снів на одній нозі, нічних сонних візій реальної дійсності (І. Багряний). 6. На ніч Ольга Петрівна провітрювала спальню, і Леся, лежачи під ковдрою, чула, як у садку сонно зітхав між гіллям вітер і десь далеко, мабуть на околиці міста, співала молодь (М. Олійник).

5. Із системи ГРАК (генеральний регіональний анотований корпус української мови) виписати 10 контекстів (речень) із прикладами адвербіалізації та пояснити суть цього явища.

Практичне заняття 14. Модальність. Препозитивація.

1. Порівняйте особливості вживання виділених слів у поданих парах речень. Які фактори зумовлюють перехід різних частин мови у модальник? Прокоментуйте, як при цьому змінюються граматичні параметри транспозитів?

1. Ах, як прикро, що від тої тоненької стрілки [барометра] залежить, де і як ми стрінемо... ніч: *звичайно*, прозаїчно, на ліжку, чи серед співу, людей і вогнищ на ярмарку в Криниці (М. Коцюбинський). 2. І ще, *звичайно*, зацікавило ключницю, звідки з'явилося це дівча тут, де живуть гридні (С. Склярєнко). 3. Легінь таки *направду* був дуже красний (Г. Хоткевич). 4. *Направду*, то додому квапляться хіба тільки ті жінки, що кинули малих дітей без опіки (І. Вільде). 5. Брат Ізоген довів так *безперечно* потребу жертви, що і сам мусив схилити голову (Леся Українка). 6. Тобі, наставниці, посправжньому невідомі навіть мотиви його втечі, внутрішнє виправдання, яке він, *безперечно*, має для свого вчинку (О. Гончар). 7. Ця шафа підслухала не одну школярську таємницю, тому вона й *здається* такою поважною і мовчазною, як мудра бабуся (О. Донченко). 8. Виростаю з любовей минулих у кохання запізні й пісні, і чуття, що, *здається*, поснули, не вовтузяться більше в мені (В. Коротич). 9. Один – то *може* бути ворог народу. Два – *може* бути. Сто – *може* бути. Тисяча – теж *може* бути. Але сотні тисяч! Але мільйони!! То вже не вороги народу. То є народ! Народ! (Іван Багряний). 10.

Щось біліє на хвилях, а що саме – не розгледіти: *може*, чайка, *може*, вітрила (О. Донченко).

2. Складіть речення, які б продемонстрували модаліцію слів **напевно, однак, нарешті, правда, звісно**. Які пунктуаційні та семантичні особливості при цьому можна виявити?

3. Назвіть морфологічні ознаки виділених слів, з'ясуйте їх частиномовне значення. Поясніть природу препозитивації та прокоментуйте граматичні зміни, які відбулися у результаті цього перехідного явища.

1. Поцілуй мене, а *після* ти розкажеш, як жила. Я прийшов. І давня пісня в дім зі мною увійшла (В. Коротич). 2. Після пречистої в неділю, та *після* першої, Трохим старий сидів в сорочці білій, в брилі, на призьбі (Т. Шевченко). 3. *Довкіл* сплітались дикі виногради (П.Воронько). 4. Не думали вони, що сидітимуть за зачиненими віконницями *довкіл* карбідової окупаційної лампи (О. Гончар). 5. Рад був [Андрій] жити *близько* батька, якого дуже любив і поважав (І. Франко). 6. *Близько*, зараз отут, дихала холодною вогкістю річка, хоч її не видно було у п'ятні (М.Коцюбинський). 7. Давид ще довго сидів *кінець* стола і щось швидко натхненно писав (А. Головка). 8. Дівчата танцювали і парубки... – Уже й *кінець*! А нуте іншу! – Та й це добра! – І знову ліри заревли (Т.Шевченко). 9. *Напередодні* всю ніч падав сніг (О. Донченко). 10. *Напередодні* шлюбу з'їхалися в аул сусіди допомагати готуватися до весілля (З. Тулуб).

4. Складіть по два речення з поданими словами так, щоб вони виступали: а) прийменником; б) частиною мови, від якої походять. Назвіть морфологічні ознаки поданих слів у реченнях.

Зсередини, ліворуч, мимо, навздогін, круг, наперекір, наприкінці, неподалік, обабіч, протягом.

5. Визначте, до якої частини мови належать словоформи у кожній парі. Складіть із ними речення так, щоб проілюструвати приналежність до певної частини мови. З'ясуйте, у яких випадках відбувається творення вторинних прийменників на базі дієприслівників.

З р а з о к: *Не зважаючи на* – *незважаючи на*.

І багато впіймали? – з хрумкотом розкусив огірок лисий, і справді *не зважаючи на* його пояснення (Ю. Мушкетик). Виділена словоформа – дієприслівник (*не зважати на* пояснення).

Він [Михайло] умів віддаватися грі весь до решти, розчинятися настроєм у настрої; *незважаючи на* повних п'ятдесят, у його вдачі було щось безтурботне, хлопчаче (Ю. Мушкетик). Виділена словоформа – прийменник (всупереч повним п'ятдесяти, дарма що йому було п'ятдесят).

Не вважаючи – невагаючи, включаючи – включаючи, виключаючи – виключаючи, виходячи з – виходячи з, починаючи від – починаючи від.

ТЕМА 8. ЯВИЩА ТРАНСПОЗИЦІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (част. 3)

1. Кон'юнктивація.
2. Партикуляція.
3. Інтер'єктивація.

Практичне заняття 15. Кон'юнктивація. Партикуляція. Інтер'єктивація.

1. Застосуйте до виділених слів критерії частиномовного поділу. Зробіть висновки про граматичну омонімію сполучників та інших частин мови.

1. Господь сказав: „ Яка тобі заслуга, *коли* кохаєш свого брата, друга? А ви любіте своїх ворогів!” Подумай добре, що Господь велів! (І.Франко). 2. Я хотів би, *коли* я умру (ах, якби мені вмерти улітку!), щоб, закутавши в білу намітку, ви спалили мене у бору (П. Тичина). 3. Виходиш *неначе* вдосвіта, хоч маєш підозру: вода якраз поночіє (І. Римарук). 4. Любов – *неначе* вулик золотий: до нього ми з тобою, наче бджоли, приносимо по краплі мед густий, облітуючи пагорби та доли (В. Бойченко). 5. І камінь, *що* летить, обернеться на птаха (О. Забужко). 6. І добіжиш до кінця не заповнених мною днів, і зрозумієш, *що* час – усього лиш повторений простір (О. Забужко). 7. Перевага нашого минулого в *тому*, *що* воно ніколи не зміниться на гірше (С. Майданська). 8. Вчора в автобусі почув: місто молодості й сміху... Молодості, *тому що* до старості дожити в таких димах — це проблема...(О. Гончар). 9. Як було б самотньо, *коли* б цей світ не знав, що таке музика (Р. Дідула). 10. На сорок святих, *коли* день порівняється з ніччю, у школу вчительці треба нести сорок бубликів, по хатах печуть пшеничні жайворонки із дзьобиком і крильцями, всі діти в школі ласують цими жайворонками, а в Данилка жайворонки із ячного тіста, і мати плакали, не маючи й жмені пшеничного борошна (Ю. Яновський). 11. Події, що нагромадившись і здибившись, мов верхи гір, котрогось дня розсипались піском, а на піску, відомо, не проростає *ані* жито, *ані* доблесть, *ані* любов, а тільки проростає забуття, мов терен, що

скніє і часом народжує плач (Р. Федорів). 12. І хотілося Мацькові, розтривоженому докорами сумління, сказати шевцям, що сьогодні — тільки сьогодні — він не дасть нікому *ані* півкухля, хай тверезими головами обмізкують слова праведного мніха (Р. Іваничук).

2. *Визначте, до якої частини мови належать виділені слова. Зробіть висновки про явище міжчастиномовної омонімії. З якими частинами мови може співвідноситися частка?*

1. Ніколи не треба забувати про своє призначення і завжди пам'ятати, що митці покликані народом для того, аби показувати світові насамперед, що життя прекрасне, що само по собі *воно* є найбільшим і найвеличнішим з усіх мислимих благ (О.Довженко). 2. *Воно* й спочити – щастя недалуге (Л. Костенко). 3. Чи вивозив він [Джеря] на ярмарок картоплю, цибулю, капусту або огірки, він ніколи не продавав панам, одказував їм грубо, сердито, з великою злістю, *мало* не проганяв їх од воза (І.Нечуй-Левицький). 4. Кожна секундочка на обліку, кожну мить хочеш відчутти, знаючи, що вона вже ніколи не повториться й дуже *мало* їх у тебе лишилось (В.Дрозд). 5. Ох *і* ніч! Як безодня... Як вічність... Як мука...(Б.Олійник). 6. Вдарив час, я душею повстала сама проти себе, *і* тепер вже немає мені вороття (Леся Українка). 7. Давно *то*, дуже давно діялось, ще коли велетні жили в наших горах (І. Франко). 8. А ті клаптенята паперу – *то* смертельні плацдарми (Л. Костенко). 9. *Рівно* о чотирнадцятій він ішов від Історичного музею по тротуару вздовж високої ґратниці Александровського саду (П.Загребельний). 10. Його кінь біжить остро по білій, як сполоканій стежці, розтягненій тепер тут *рівно* (О. Кобилянська). 11. Без металевих слів і без зітхань даремних по ваших же слідах підемо *хоч* на смерть! (О. Теліга). 12. Вірно і слухняно нехай вона [мова] щоразу служить вам, *хоч* і живе своїм живим життям (М. Рильський).

3. *З'ясуйте, до яких частин мови належать виділені слова. Виявіть вигуки, застосувавши відомі вам критерії визначення частин мови. Поясніть явище міжчастиномовної омонімії.*

1. Згода дім буде, *а* незгода руйнує (Н. тв.). 2. *А* нуте, хлоп'ята, на байдаки! Море грає – ходім погуляти! (Т. Шевченко). 3. [Милевський:] Здорові, Любов Олександрівно! *А*, і ви тут, Оресте Михайловичу! (Леся Українка). 4. *О*, як то тяжко тим шляхом ходити, широким, битим, курявою вкритим, де люди всі отарою здаються, де не ростуть ні квіти, ні терни (Леся Українка). 5. *О* пів на сьому прибуває автобус (Усне мовл). 6. – *Ач*, утекла!.. – мовить він голосно. – Ген-ген уже... за горою... Ну, та й дівчина ж! (Панас Мирний). 7. – *Ач* яку новину сказав! (Ю.Яновський). 8. Затишло синє море, розпрозорилось прозоре, шуки прудко *геть* пливуть (Л. Первомайський). 9.

[Одарка:] Брешеш!.. *Геть* з моїх очей, а то битиму! (Панас Мирний). 10. Сонце вже *геть* було нахилилося до заходу (І. Франко).

4. Знайдіть у реченнях вигуки, що походять з інших частин мови. Які морфологічні зміни відбуваються зі словами, які зазнали інтер'єктивзації? Назвіть частину мови, від якої походить кожен вторинний вигук.

1. "Гвалт! рятуйте! Хто в Бога вірує", – кричить надворі голос, що є сили (Т. Шевченко). 2. Прощай, друга не забудь! (П. Тичина). 3. – Куди ж писати? – Отакої! Не знає куди!.. Адреса відома (О. Гончар). 4. З такою господинею... ой, горе! Ну вже й невісточка! (Леся Українка). 5. І те – померти а чи жить – однаковісінько, їй-богу ж, однаково. Чи ти, чи ні, а помremo на чужині, шукавши отчого порогу (В. Стус). 6. Прощайте! Ждіте волі! (П. Тичина). 7. [Анна:] Розбій! Розбій! Рятуйте! пробі! люди! (Леся Українка). 8. В шибку брязнув дід Кузьма: – Караул! Труби нема! (С. Олійник). 9. Той засміявся: – Отакої к бісу! Під Білу Церкву стягнуто полки. Палає Київ, знищено Триліси. У вас же он як гинуть козаки (Л. Костенко). 10. О Боже праведний, важка доука – сліпорожденним розумом збагнуть: ти в цьому світі – лиш кавалок муки, отерплий і розріджений, мов ртуть (В. Стус).

Практичне заняття 16. Контрольне тестування.

1. *Купив СОБІ книжку і Сидить СОБІ, читає* – ці приклади демонструють явище

- А) Прономіналізація;
- Б) Партикуляція;
- В) Адвербіалізація;
- Г) Ад'єктивация.

2. *НАВКОЛО – стелажі з книжками і НАВКОЛО стелажів розставили столи* – ці приклади демонструють явище...

- А) Прономіналізація;
- Б) Адвербіалізація;
- В) Ад'єктивация;
- Г) Препозитивация.

3. Яка з частин мови найпродуктивніше піддається препозитивації?

- А) іменник;
- Б) займенник;
- В) прикметник;
- Г) прислівник;

Д) модальник.

4. Який із чинників стає визначальним у процесі переходу різних частин мови у модальник?

А) морфологічний;

Б) синтаксичний;

В) словотвірний;

Г) семантичний.

5. У котрому реченні (розділові знаки пропущено!) продемонстровано явище модалізації сполучника?

А) Утома важко налягала на ноги проте він переміг себе;

Б) Не диво проте що перебуваючи між ними Андрій подорослішав;

В) Дощ перетворювався на зливу але він проте не полишав роботи;

Г) Андрій не вірив проте сподівався що станеться диво;

Д) Він був страшенно втомлений але не переставав проте працювати.

5. ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 –100	A	відмінно	Зараховано
81-89	B	добре	
71-80	C		
61-70	D	задовільно	
51-60	E		
26-50	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	Незараховано з можливістю повторного складання
0-25	F	Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	Незараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

6. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови: Морфологія. К., 1993.
2. Болюх О. В. Морфолого-синтаксичні особливості прислівника // Мовознавство. 1994. № 6.
3. Борисенко Н. С. Проблема граматичної омонімії в сучасному мовознавстві. Науковий вісник Волинського державного у-ту імені Лесі Українки. Вип. 4. 2007. С. 7-10.
4. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. К., 1988.
5. Вихованець І. Р., Городенська К. Г. Теоретична морфологія української мови. К., 2004.
6. Глібчук Н. М. Партикуляція – один із шляхів виникнення міжчастиномовних омонімів. Лінгвістичні студії: зб. наук. Праць. Донецьк. ДонНУ, 2011. Вип. 22. С. 77-82.
7. Глібчук Н. М. Синкретизм у площині функціональної омонімії. Україноцентризм наукового сумління: Збірник наукових праць на пошану професора Зеновія Терлака. Львів: Ліга-Прес, 2014. С. 91- 113.
8. Глібчук Н. М. Синкретична природа незмінюваних прикметників . Вісник Львівського університету. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2016. Серія філологічна. Вип. 63. С. 13-23.
9. Глібчук Н. М. Транспозитний потенціал абстрактних іменників негативної та позитивної оцінки. Граматичні студії: зб. наук. праць. Вінниця. ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. С. 33-38.
10. Глібчук Н. М., Добосевич У. Б. Сучасна українська мова. Морфологія. Практикум. К., 2009.
11. Глібчук Н. М., Добосевич У. Б. Словник міжчастиномовних омонімів української мови. Львів, 2016.
12. Гнатюк Г. М. Ад'єктивація дієприкметників у сучасній українській літературній мові. Мовознавство. 1983. № 1.
13. Гнатюк Г. М. Дієприкметник у сучасній українській літературній мові. К., 1982.
14. Горпинич В. О. Морфологія української мови. К., 2004.
15. Граматичний словник української літературної мови. Словозміна. К., 2011.
16. Гринчишин Д. Г. Явище субстантивації в українській мові. К, 1965.
17. Данилюк І. Проблема класифікації частин мови: досягнення і перспективи. Лінгвістика: зб. Праць Херсонського державного університету. 2005. С. 70-76.

18. Данилюк І. Г. Синкретизм у системі частин мови. Автореф. дис. канд. філол. Наук. Донецьк, 2006.
19. Добосевич У. Б. До питання про частиномовний статус модальника. Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2017. Вип. 64(1). С. 151-159.
20. Добосевич У. Б. Критерії та прийоми визначення частиномовного статусу морфологічних транспозитів. Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Вип.57. 2012. С.37-47.
21. Добосевич У. Б., Глібчук Н. М. Лексикографічне опрацювання явища міжчастиномовної омонімії. Слово и словарь. Vocabulum et vocabularium. Лексикографічний бюлетень. Харків, 2011. С.90-92.
22. Добосевич У. Б. Субстантивація як вияв транспозитних можливостей різних частин мови. Лінгвістичні студії: зб. наук. праць. Донецьк: ДонНУ, 2011. Вип. 22. С. 91-97.
23. Добосевич У. Б. Явище морфологічної транспозиції в аспекті синтаксичних параметрів. Українська мова у ХХІ столітті: традиції і новаторство: Тези доповідей II Всеукраїнського лінгвістичного форуму молодих учених, Київ, 24-26 квітня 2012 року. К.: ІУМ НАНУ, 2012. С. 101-105.
24. Добосевич У. Б. Явище частиномовного синкретизму. Міжгалузеві диспути: динаміка та розвиток сучасних наукових досліджень. Хмельницький, 2023. С.142- 145.
25. Дубовик С. Лінгвістичні основи вивчення категорії відмінка іменника на засадах функціонального підходу у вищій школі. Вісник Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. 2004. № 14. С. 117- 120.
26. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Ч. І. К., 1972.
27. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Морфологія. Донецьк, 1996.
28. Карпенко Ю. О. Ще раз про критерії виділення частин мови. Мовознавство. 2001. № 3.
29. Кійко С. Омонімія в мові і мовленні. Родовід, 2014. 544 с.
30. Кіцила Л. Деякі теоретичні проблеми дослідження омонімії в слов'янському мовознавстві. Проблеми слов'янознавства. 2000. Вип. 51. С. 159- 166.
31. Костусяк Н. М., Межов О. Г. Системно-структурна організація морфологічного рівня сучасної української літературної мови: функційно-категорійний вимір Рецензія на: І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська, А.П. Загнітко, С.О. Соколова. Граматики сучасної української літературної мови.

Морфологія. Київ, 2017. Мова статті: українська • Українська мова, 2019, 4(72):133.

32. Кучеренко І. К. Теоретичні питання граматики української мови. Морфологія. К., 1961.

33. Кучеренко І. К. Актуальні проблеми граматики. Львів. 2003.

34. Кушлик О. П. Комплексне визначення частиномовного статусу “перехідних” одиниць. Мовознавство. 1997. № 4-5.

35. Леонова М. В. Сучасна українська літературна мова. Морфологія. К. 1983.

36. Лучик А. А. Граматична омонімія у системі вигуківих еквівалентів слова. Слов’янський вісник. Вип.6. Рівне, 2006. С.168-172.

37. Муравицька М. П. Психолінгвістичний аналіз лексичної омонімії. Мовознавство. 1975. № 3. С. 59-68.

38. Полюга Л. М. Омонімія і багатозначність слова. Українська мова і література в школі. 1985. № 7. С. 40-45.

39. Словник української мови: В 11 т. К. 1970-1980.

40. Стріха А. Д., Гуревич А. Ю. Цікава граMATика. К. 1991. 112 с.

41. Сучасна українська літературна мова: Морфологія. За заг. ред. І. К. Білодіда. К. 1969.

42. Сучасна українська літературна мова. За ред. А. П. Грищенка. К. 1997.

43. Сучасна українська літературна мова. За ред. М. Я. Плющ. К. 2000.

44. Сучасна українська літературна мова. За ред. О. Д. Пономарева. К. 1997.

45. Українська мова. Енциклопедія. К. 2000.

46. Український правопис. 2019.

47. Шипнівська О. О. Міжчастиномовна морфологічна омонімія сучасної української мови. К. 2021.

48. Широков В. А., Лучик А. А. Парадигмальні засади лінгвістики першої половини ХХІ століття. Мовознавство. 2021 №5.

49. Чапля І. К. Прислівники в українській мові. К. 1960.

50. Ющук І. Художній текст у вивченні мови. Дивослово. 2021. №4.

7. ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. Створення презентації в PowerPoint:
URL: <https://support.microsoft.com/uk->
2. Як створити Google-форму.:
URL: <https://www.youtube.com/watch?v=gDi2V32vlns>
3. Open Science in Ukraine (OSU). Комплексна підтримки наукових журналів в мережі Інтернет:
URL: <https://openscience.in.ua/doi-suffix.html>
4. SCOPUS.
URL: <https://www.scopus.com/home.uri>
5. Державна наукова установа “Книжкова палата України імені Івана Федорова”
URL : <http://www.ukrbook.net/>
6. Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника
URL : <http://www.lsl.lviv.ua/>
7. Львівська обласна науково-педагогічна бібліотека.
URL : <https://lonpb.com.ua/>
8. Наукова бібліотека Львівського національного університету імені Івана Франка
URL : <https://lnulibrary.lviv.ua/>
9. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського [Електронний ресурс].
URL : <http://www.nbuv.gov.ua/>